

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Bálint Péter*

Debrecen

„Hiszen csak mostoha, ami mostoha!”

A mostohaság fenomenológiája a népmesékben**

*Tanuljatok meg jól tenni: keressétek az igazságot,
segítsétek az elnyomottakat, szolgáltassatok igazsá-
got az árvának, s védelmezzétek az özvegyet.*

(Ézs 1,17)

A mostohaság fenoménje

A Kárpát-medencében évszázadok óta együtt élő etnikumok, továbbá számos más nép közt a perzsák¹ mesenarratíváiban is igen gyakori jelenség, hogy a szülőanya idejekorán meghal, s mivel a megözvegyült, szegény sorban élő apa nem képes egyedül gondoskodni egy vagy több gyermekéről, hosszas vívódás után újra megházasodik. Az új „szövetségkötés” által megteremt a fiú/leánygyermek(ek) számára a *mostohaság*² – kiváltképpen is, ha gonosz asszonyról van szó – keserves bánásmódtól és nélkülözéstől sem mentes létállapotát. A mostohaság ekként a *többé már nem* elsőségi és a *soba nem lesz* egyenlőségi

* Bálint Péter (Debrecen, 1958) egyetemi tanár, tudományos kutató, József Attila-díjas író. 1984-ben végzett a Kossuth Lajos Tudományegyetemen magyar nyelv és irodalom és történelem szakon. 2000–2020 között a Debreceni Egyetem (DE) Gyermeknevelési és Felnőttképzési, valamint Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karának oktatója, 2015–2020 között pedig dékánja. 2010-ben habilitált a DE Filozófiai Intézetében az *Önmagunk megírásának vágya?* című irodalomelméleti tézisével. Másfél évtizede a Kárpát-medencei etnikumok mesenarratíváit kutatja irodalmi hermeneutikai, komparatistikai és nyelvfennmenológiai aspektusból. E témában öt tanulmánya jelent meg magyar és angol nyelven, illetve tucatnyi tanulmánykötetet és mesegyűjteményt szerkesztett. Megjelenés előtt áll a *Meseértelmezések* című kötete a Magyar Napló kiadónál.

** Ez a tanulmány a Nemzeti Kulturális Alap alkotói támogatásával készült.

¹ Márkus Kinga: A madárrá változott fiú. Az AaTh 720 néhány iráni meseváltozatáról. In: *Ethnographia* 95. (1984/1), 31–52.

² „Nyelvünkben eredeti jelentése »mostohaanya« volt. A »szeretetlen, rideg« melléknévi jelentés a 17. századtól használatos (1640). Ez utóbbi jelentés kialakulása azt a felfogást tükrözi, hogy sok mostohaanya szívtelenebb, mint az édesanyák.” Zaicz Gábor (főszerk.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2006, 550.

viszony létrejött a mostohaanyával, illetve annak gyermekeivel szemben. Sőt minden esetben kényszerű megtűrttség érzete fészkel be a mostohagyermek lelkébe, és bizonyos tettek, dialógusok okán elmulaszthatatlan gyanakvás uralkodik el bennük, s megjelenik az attól való rettegetés: ki mondja ki először, a tördöfés soha nem gyógyuló fájalmát okozva, hogy „*te* nem vagy az enyém, vagy *mi* nem egy vérből valók vagyunk, *te* más és másvalakié vagy”. A *rettegetés*³ kifejezés fenomenológiáját tekintve nem csupán huzamos ideg tartó félelem és borzalom valakitől (ellenségtől), esetleg egy kiszámíthatatlanul bekövetkező baljós eseménytől (valaki átkától, ördögi cselszövéstől), hanem sokkal inkább reventív magatartásforma, amely visszahúzódtást, bizalmatlanságot takar. Mondhatnánk úgy is, hogy tudatos elfordulás egy előre nem látható, ám potenciális konfliktustól, és szinte megszállott menekülés a bensőségesség világába, oda, ahova úgy véljük, nem fészkelheti be magát az ártó lény romlást okozó tette. Rettegünk, hiába szólítgatjuk Istent, azt vélelmezzük, nincs velünk. S mi van, ha mégis? A mostoha vagy az árva gyermeket a zsoltáros hangja nyugtatja: *Árváknak atyja, özvegyek védője az Isten szent hajlékában* (Zsolt 68,6).

A *mostohaság* fenoménje leginkább a mesemondók körében is közkedvelt *Nemtudomka*, *Az aranyhajú ikrek*, *Csonkatehén fia*, *Gonosz anya* típusú mesékben érhető tetten, s változataik olyan gazdagok mind nyelvileg, mind strukturálisan, hogy igen korán kiváltották a folkloristák érdeklődését, ahogyan azt Domokos Mariann alapos irodalomtörténeti kutatások révén mutatja ki kötetének *A gonosz mostoha* (*Népmese*) fejezetében.⁴ Ha a mostohaság ilyen sok és sokféle mesenarratívában fordul elő, föl kell tennünk azt a kérdést: vajon miért ilyen hangsúlyos a jelenléte a szövegekben, és mi indokolja tényszerű fölemlítését a dialógusokban? Minden valószínűség szerint a történelmi tapasztalatot említhetjük elsőként, hiszen a gyermekágyi halálozás, a különböző népbetegségek, az éhínségből fakadó alultápláltság, a családban és gazdasági életben végzett asszonyi munka mind-mind hozzájárul(hat)tak a feleségek korai halálához. Második okként elfogadhatjuk a francia szociológus Nadine Lefaucheur véleményét, amely szerint a házasság volt az, ami „megteremtette” a gyermek apját (családfőt) azáltal, hogy felvetette a gyermek nemzésének/teremtésének gondolatát, ez pedig megalapozta a gyermek eltartására vonatkozó kötelezettségét, amely meghatározta a gyermek társadalmi státu-

³ *És riadalom támadt mindenütt, a táborban és a nyílt mezőn egyaránt a hadinép között. Megriadt az előőrs, sőt a portyázó csapat is. A föld pedig megrendült, és Isten riadalmat támasztott.* (1Sám 14,15) *Rettegetés és reszketés fogott el engem, és rettegetés töltötte el minden porcikám.* (Jób 4,14) *Félelem és reszketés lepett meg, borzongás járt át.* (Zsolt 55,6)

⁴ Domokos Mariann: *Mese és filológia. Fejezetek a magyar népmeseszövegek gyűjtésének és kiadásának 19. századi történetéből.* Szerk. Szemerényi Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest 2015, 247–264.

szát és azt a jogot, hogy ettől az apától örökölhessen.⁵ Temesvári Pelbárt ezt így fogalmazza meg prédikációjában a házasság szentségének harmadik okaként:

„[A házasság] általa a férj megfelelően és érdemszerűen élhet feleségével gyermekek nemzése végett, úgyhogy ezzel a Krisztusban való hit által az Újszövetségben kiérdemli az örök életet.”⁶

Harmadik okként szintén érdemes megfontolásunk tárgyává tenni Lefaucheur gondolatmenetét abban a tekintetben, hogy a gyermeküket egyedül nevelő szülők mit tekintenek a „legnagyobb rossznak”: magát a házasság felbomlását [a megözvegyülést – B. P.], az egyszülős családok szegénységét, az egyedülálló anyák segélyektől való függőségét vagy az apák „elszakadását”.⁷ Vagyis az „egyszülőség” megannyi társadalmi-gazdasági-jogi hátránya, az újránházassággal a közös gyermekek számának gyarapodása⁸ (a vele járó számos potenciális és valós konfliktusokkal) plasztikusan képződik le a mesenarratívákban, sajátos szociokulturális értelmezését adva a mostohaság fenomenjének.

Noha történelmi távlatból is úgy tűnik, hogy a mostohagyermek társadalmi-jogi státusza nem ugyanaz, mint a gúnyolt árváé⁹ (a kelta hős, Mael Duin is szenved attól, hogy csúfolják emiatt)¹⁰ vagy a megvetett fattyúé (Jézust titulálták

⁵ Lefaucheur, Nadine: Qui doit nourrir l'enfant de parents non mariés ou démariés? In: *Recherches et Prévisions* 47 (*La charge d'enfant*), (1997/1), (5–14) 6.

⁶ V. Kovács Sándor (szerk.): *Temesvári Pelbárt válogatott írásai*. Ford. Bellus Ibolya et al. Európa Könyvkiadó – Helikon, Budapest 1982, 48.

⁷ Lefaucheur, Nadine: *i. m.* 5.

⁸ „[...] volt egy kisfiú, a neve Jancsi volt. Meghalt az édesanyja, közbe az apja megnősült, elvett egy asszonyt három lánnyal. Eccer azt mondja az asszony a férjének:

– Hasztalan nem fogjuk itt a fiút tartani, legalább annyi haszon legyen belőle, hogy menjen ki az erdőbe a Riska tehénnel, legeltetni.” A Riska tehén. In: Géczy Lajos: *Ungi népmesék és mondák*. Új magyar népköltési gyűjtemény XXIII. Szerk. Nagy Ilona. Akadémiai Kiadó, Budapest 1989, 217.

⁹ Otis-Cour, Leah. Les «pauvres enfants exposés» à Montpellier aux XIVe et XVe siècles. In: *Annales du Midi. Revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale* 105, N° 203. (*Épidémies, pauvreté et assistance du Moyen Âge au XIXe siècle*), (1993) 309–327. Vö. még: Bálint Péter: Az árvaság és borzalom fenomenológiája. In: uő: *Meseértés és értelmezés. A Kárpát-medencei népmese-hagyomány hermeneutikai vizsgálata*. Didakt Kft., Hajdúböszörmény 2013, 183–199. Géczy Lajos ungi gyűjteményében találunk egy elképesztő ritmizált szöveget; ld. Az árva gyerek panasza. In: Géczy Lajos: *i. m.* 343–344.

¹⁰ Aguirre, Manuel: The hero's voyage in Imram Curaig Mailduin. In: *Etudes Celtiques* 27 (1990/1), (203–220) 208. Az izraeliták kizárólag azokra az árvákra utaltak, akiknek nem volt apjuk. Az ószövetségi törvény, különösen a Deuteronomium törvénykönyve a közösség jóakaratába ajánlotta az árvát és az özvegyet. A törvény nemcsak a jogainak megsértését tiltja (5Móz 24,17; 5Móz 27,19), hanem az igazságosság területéről a jótékonyág területére lépve arra kéri a jómódú izraelitát, hogy aratáskor hagyjon az árvának – akárcsak az özvegynek – egy kévét a me-

*mamzer*ek),¹¹ vagy a mesenarratívákban gyermekfővel erdőbe menekülő és banditák közé álló száműzöttek.¹² Mivelhogy a nagycsalád (beleértve a közeli és távoli rokonságot) és a lokális közösség nem rekeszti ki a közösség életéből, a mostoha mégsem rendelkezik ugyanazokkal a jogokkal¹³ és érvényesülési lehetőségekkel, mint a mindkét szülő által nevelt gyermekek. Egyfelől a neveltetésükből hiányzik vagy az apai mesterség és szigorú munkamorál elsajátítása, vagy az anyai gondoskodás, erkölcsi-lelki útmutatás folytonossága; másfelől az örökösödés rendje, a lokális közösségben elfoglalt státusza is sérül, s emiatt könnyen marginalizálódhat, ahogy Geremek mondja: a közösségi társadalom terén kívülre szorul.¹⁴

A tradicionális népmesei szövegek azt tanúsítják, hogy éppen a közösségi társadalom terén kívülre szorultság miatt mostohagyermeknek¹⁵ lenni eleve kitett-ség a környezetben élők részéről megnyilvánuló gonoszságnak, gyanúsítgatásnak és csúfolódásnak.

„Nőnek a gyermekek, iskolába kezdenek járni. [...] Egyszer az iskolában meglöki egy gyermek a leánkát: »Menj el, te, sze te nem vagy a gazdag molnár leánya. A vízből fogott ki, mert az anyád kurva volt.« (Sírás. A fiú menyen vele szembe:)
– Mi az, lelkem, miért sírsz? [...]

zön, olajbogyót az olajfán, szőlőfürtöt a szőlőtőkén. Az Újszövetség kétszer használja az árva (ὀρφανός) kifejezést. A Jak 1,27-ben az árvák és az özvegyek az utójára idézett ószövetségi szövegekhez hasonlóan az anyagilag és erkölcsileg elhagyatott szegényeket jelképezik: a hívő ember azzal bizonyítja „vallásának” valóságát, hogy meglátogatja őket, és segít rajtuk. A Jn 14,18-ban Jézus ezt ígérte: *Nem hagylak titeket árván, eljövök hozzátok*. Ld. Orphelin. In: *Dictionnaire Biblique Westphal* <https://www.levangile.com/Dictionnaire-Biblique/Definition-Westphal-3878-Orphelin.htm> (2022. jan. 2.).

¹¹ Marguerat, Daniel: *Vie et destin de Jésus de Nazareth*. Éd. du Seuil, Paris 2019, 55–58. (Jésus le *mamzer*).

¹² Róluk a lengyel történész, Bronislaw Geremek azt írja, hogy az az ember, aki minden társadalmi kötöttségen és szülőföldjén kívül él, és aki elhagyatott helyeken, a vadon szabályainak engedelmeskedve kénytelen megszervezni a maga létét, valóban farkassá, farkasemberré válik. Ld. Geremek, Bronislaw: *Le marginal*. In: Le Goff, Jacques: *L’homme médiéval*. Éd. du Seuil, Paris 1989, (381–417), 85.

¹³ Vö. Horváth-Bálint Petra: A mostohaszülők gyermekekkel szembeni attitűdje. In: uő: *Mindennapi élet Heves és Külső-Szolnok vármegyében (1750–1850). Büntetőperpek történeti néprajzi vizsgálata*. Doktori disszertáció. Budapest 2019, 146–152.

¹⁴ Geremek, Bronislaw: *i. m.* 388.

¹⁵ Platiel, Suzanne: *L’enfant, sujet et objet du conte* (Sanan – Haute-Volta). In: *Journal des Africanistes* 51 (1981/1–2), (149–182), 173–174.

– Hogy megszidott egy gyermek: nem vagyok a gazdag molnár gyermeke, mert anyám kurva volt, a vízbe dobott s onnét fogtak ki!”¹⁶

„– Te minek lökdösel? [kérdézi az örökbe fogadott Vízi Sándor »kapott« testvérétől]

– Hát téged a vízből fogtak ki. Anyád kurva vót. S belédobatt a vízbe.”¹⁷

A csúfolódás a másik szomorú létgondján, amelyről korábban nem is volt tudomása, kegyetlen leleplezés, egyben a csúfolódó váratlan önlelepleződése is; „te” nem vagy az, akinek hiszed/hitted magad, „én” pedig nem vagyok a te testvéréd/barátod; sőt, „én” szánalmas vagyok azáltal, ahogyan szánalmassá igyekezek tenni „téged”. (A csúfolódás az árván ezentúl az ószövetségi intellemszegése is: *Αὐτὸ ὄψεσθαι τὴν ἀρβανίαν, τὴν ἐπιβίαν καὶ τὴν ἀρβανίαν... Ζακ 7,10.*) Ám ezt sem a csúfolódó, sem a mesemondó nem mondja ki, de mi, akik a szövegen kívül állunk, tudjuk. A gyerekek közt folyó dialógusban szó szót követ, s a megsebzett gyermek elhagyja a helyszínt, vagy a testvérenek sírva panaszozolja el az igazságot, vagy magába zárja a titkot, és világgá megy.

Kerényi Károly hasonlóan láttatja velünk ezt az ársasági vagy mostohasági állapotot a *Gyermekistenek* című tanulmányában:

„Ami az emberi élet szempontjából nézve kivételesen szomorú helyzet: ársaság, kiszolgáltatottság, s ennek következtében üldöztetés, az a mitológiában az elementáris lények természetes, őselemhez illő magányossága.”¹⁸

Tudjuk jól, hogy a mesehős kevésbé fajsúlyos lény, mint valamennyi mitikus elődje, ám a mostohaság mint az „őselemhez illő magányossága” a számára is folytonosan éber készenlét a bármikor bekövetkező (többnyire önkéntes) száműzésre, egyben szüntelen rettegés is a gonosz mostohaanya gondolatában felsejlt gyilkolási szándék megvalósulásától. E narratívákban a *Ne ölj!* bibliai parancs vagy a Zsolt 82,3 szigorú intése – *Védellemezzétek a nincstelenek és az árvának a jogát, szolgáltassatok igazságot az elesettnek és szűkölködőnek!* – érvényét veszíti a mostohaszülő részéről a megszállottság egy kiszámíthatatlan pillanatában,¹⁹ s így

¹⁶ Az aranyhajú gyermekek. In: Nagy Olga: *Cifra János meséi*. Szerk. Nagy Ilona. Új magyar népköltési gyűjtemény XXIV. Sorozatszerk. Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest 1991, (303–322), 308–309.

¹⁷ Vízi Sándor. In: uo.: (213–230) 214.

¹⁸ Kerényi Károly: *Gyermekistenek*. In: uő: *Halbatatlanság és Apollón-vallás. Ókortudományi tanulmányok 1918–1943*. Ford. Kövendi Dénes et al. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1984, (370–399) 379.

¹⁹ „Ezekben a történetekben a szülők meg akarnak szabadulni kicsi gyermekeiktől, akik terükre vannak, az anyák féltékenységből megöletni szándékoznak gyönyörű fiatal lányait, fiaikat

a keresztyén szeretet pillanatok alatt szertefoszlik, helyébe pedig a kitaszítottság és megvetés lép.

A francia filozófus és antropológus François Flahault azt a – mi szempontunkból meglehetősen bizarr és a példázatos mesenarratívák természete okán elfogadhatatlan – kijelentést teszi gondolatébresztő tanulmányában, hogy a mesék nem idealizálják a keresztyén és/vagy romantikus szeretetet mint a legfőbb érték felmagasztalását, és attól is messze állnak, hogy valamiféle csodaszert lássanak benne, s ugyanígy az élet ajándékozását sem tekintik erkölcsi cselekedetnek.²⁰ Ám, ha már a keresztyényi szeretet szóba kerül a mesenarratívákban, akkor a mostohaanyára pontosan ráillik az, amit Órigenész a *rendellenes szeretet*nek nevez:

„Akkor mondjuk, hogy valakiben rendellenes a szeretet, ha azt szereti, amit nem szabad, vagy azt szereti ugyan, amit szabad, de vagy jobban vagy kevésbé, mint ahogy kell.”²¹

A gonosz szívből jövő feneketlen gyűlölködés a mostohagyermekkel szemben és a csábítás révén az új férj bevonása gyermekgyilkosság bűnébe, magában a tettben részesévé tétele egyaránt a nem szabadra, hanem éppen ellenkezőleg, egyenesen a tilalmasra mutat (Mt 25,40). A mostohaanya ez esetben olyan elvetemült gonosztevő, a lokális közösség morális rendjét alapjaiban megingató gyilkos, akire a mesemondó (és közössége) ítéletében sem elegendő csupán a száműzetés kiszabása, annak valamennyi kínjával együtt; az elborzasztó tettel egyenértékű ítéletet, magát a halált kell kimérni rá, mivel maga a tett megbocsáthatatlan. Visky S. Béla református teológus Jankélévitch *impardonnable* (megbocsáthatatlan) fogalmát körüljárva hívja föl a figyelmünket arra, hogy Ricœur az oly sokat vitatott kifejezésnek új értelmet ad:

„[...] nem csupán a borzalmas bűntényekre vagy azok elkövetőire alkalmazható, mondja, hanem arra a »legitimebb kötésre«, amely összekapcsolja a cselekvőt és a cselekedetet, a vétkest és bűnét. Sőt, ezen túlmenően egy még titokzatosabb

pedig vadállatok közé küldik, hogy azok elpusztítsák őket; ha ez nem sikerül, képesek megvakításukra, megkínzásukra csak azért, hogy szeretőjükkal való együttlétüket meg ne zavarják.” Görög-Karády Veronika: A cigány mese és Babos István meséi világa. In: Szuhay Péter: *A három muzsikás cigány. Babos István meséi. Babócsai cigány mesék*. Európai Folklor Intézet – L’Harmattan, Budapest 2003, (27–54) 46.

²⁰ Flahault, François: Identité et reconnaissance dans les contes. In: *Revue du MAUSS*, N° 23. (2004/1), (31–56), 34.

²¹ Órigenész: *Kommentár az Énekek énekéhez*. Ford. Pesthy Mónika. A kútnál. Atlantisz, Budapest 1993, 160.

kötődésről is beszél, arról, amelyben, úgy tűnik, szétválaszthatatlanul egybeolvad a vétkesség ténye magával az emberi létezésnek az alapstruktúráival [...].”²²

A mesemondók, noha többnyire a keresztényi erőszakmentesség és az istenítélet gyakorlásának a hívei, maguk is nyilvánvalóvá teszik, hogy így és ebben a jelzős szóösszetételben a „gonosz” mostoha e „titokzatos kötődést” képviseli, ezért is megbocsáthatatlan a tette.

Mostóhaság a mesenarratívákban

Purdi Mihály magyarországi román mesemondó egyik meséjében, a *Nemtudomka*-ban egyféle magyarázatot kapunk arra, hogy az özvegyember miért akar újra megházasodni:

„– Lelkem, gyermekem, én azt gondoltam, hogy megházadosom, hogy legyen, aki főzzön ránk. Mert te nem tudsz főzni, engem meg elfoglal az egész napi ten-nivaló.

– Helyes, apám – mondta a gyermek –, tegyen úgy, ahogy jónak látja.”²³

A „tegyen úgy, ahogy jónak látja” válasz az éppen már nem kiskamasz hőstől egyfelől az apai szándék jóváhagyása, másfelől bizakodás abban, hogy az apa átgondoltan és felelősségteljesen dönt, mindkettejük érdekét figyelembe véve.

A mesenarratívákban általában az özvegyember házába fogadott új asszony/mostoha azt az előzetes ígéretet teszi, hogy a saját gyermekeinél is jobban fogja szeretni az új házassággal kapotta(ka)t.

„A két jányomat nem is szeretném úgy, mint tégedet szeretnék. Ó, de sovánka vagy!”²⁴

„– Nem baj – mondta az öregasszony –, így legalább ketten lesznek testvérek. Jobb is így, mintha csak egy gyermek lenne. Jobb, ha ketten vannak.”²⁵

²² Visky S. Béla: *A filozófia keresztje. A megbocsátás problémája Vladimir Jankélévitch morálfilozófiájában*. Exit Kiadó, Kolozsvár 2016, 164.

²³ Nemtudomka. In: Purdi Mihály: *Világ Szépe és Világ Gyönyörűje. Magyarországi román népmesék*. Ford. Ignác Rózsa. [Gyűjtötte Hocopán Sándor.] Népek meséi LXXV. Sorozatszerk. Karig Sára. Európa Könyvkiadó, Budapest 1982, (31–54) 31.

²⁴ A csonkatehén fia. In: Nagy Géza: *Karcsai népmesék I–II*. Szerk. Kovács Ágnes. Új magyar népköltési gyűjtemény XXI. Sorozatszerk. Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest 1985, I. (110–125) 110.

²⁵ Nemtudomka. In: Purdi Mihály: *Világ Szépe és Világ Gyönyörűje*, 32.

Ám rövid idő elteltével a háztól való eltávolításukat²⁶ követeli ezzel a fenyegetéssel: ha maradnak, elvállik az embertől, vagy a vérüket veszi.

„Aszonta a második felesége, hogy nem nyugszik meg addig, míg a két gyermek velek van. A két gyermeket pusztítsák el a háztúl, mer ű másként elvállik tülle.”²⁷

„– Tegyéél valamit ezzel a gyerekekkel, mert már nem túrhetem, hogy itt van a házban. [...] mert én abba belehalok, ha a te gyermeked itthon marad.”²⁸

Az ígélet, amely természete szerint a beláthatóan közeli jövőre irányul, és a biztonságos, szeretettel teli családi életet vázolja fel, már a kimondás pillanatában sem volt más, mint álnok csábítás, delejezés, amely inkább a naiv, gondoskodásra vágyó gyermekek szívére, semmint az apa eszére vagy a tapasztalatára akar hatni, mivelhogy az ígélettevő feltételezi, hogy az apa nem egészen gyanútlan.

„– Ó, édes gyermekem, ne higgyél te ennek! Tégedet ez nem szeretne. Hiszen csak mostoha, ami mostoha!”²⁹

„– Apám, anyám megvert, és nem is adott ebédet sem.

– Hát, ilyenek a mostohák – mondja az öreg.

– Telik az idő, felnősz te is, azután másként lesz. Velem jársz dolgozni.”³⁰

François Flahault az anderseni kis hableány történetét felidézve mondja el a Szörnyről, hogy a lehető legtöbbet hozza ki abból az eszközből, amely még rendelkezésére áll a megszelídítéshez: a *beszédből*.³¹ A gonosz egzisztenciakarakterét elrejtő mostoha is a nyájas, szívet elbájoló beszéd (a szó) erejével igyekszik

²⁶ Brouskou, Aegli: Enfants vendus, enfants promis. In: *L'Homme* 28, N° 105. (*La fabrication mythique des enfants*), (1988) 76–87.

²⁷ Az erdőnhagyott két testvér meg a betyárok. In: Nagy Géza: *i. m. I.*, (141–150) 150.

²⁸ Nemtudomka. In: Kovács Ágnes: *Világ Szépe és Világ Gyönyörűje*, 32. Vö. még: „Mondja aztán egyszer a mostoha az apának, hogy vigye már innen valahová a lányát, mert nem túri tovább a házban.” Az árva lány. In: Kosova-Kolecanyi, Mária: *A harmatban fogant hajadon. Szlovak fantasztikus mesék*. Ford. Körtvélyessy Klára. Népek meséi LXXXII. Sorozatszerk. Karig Sára. Európa Könyvkiadó, Budapest 1988, (209–211) 209. „Éltek egypár hónapig szép békességbe. Azután aszonta az asszon az embörnek: – A két családját togye ken, ahova tudja, mer ha nem toszi a hazbul sehova se, akkor én mék el!” Miklós és Örzse. In: Kálmány Lajos: *Pingált szobak, Borbély Mihály meséi*. Sajtó alá rendezte Katona Imre. Fórum Kiadó, Újvidék 1976, (27–43) 27.

²⁹ A csonkatehen fia. In: Nagy Géza: *i. m. I.*, 110.

³⁰ Uo. 32.

³¹ Flahault, Francois: *i. m.* 40. Vö. még: „Szigligeti finom lelekrajzzal festi a mostoha szineskedo ravasszagat, mézes-mázos szavakkal rejtekező gonoszlelkuseget”. Elek Oszkár: A jávorfa meséje. In: *Ethnographia* 25. (1914/1), (14–31) 16.

hatni a félárva(k)ra. A családba történő befogadást követően nem sokkal később elhangzó gyilkossággal fenyegetőzés viszont épp fordítva, olyan kegyetlen és visszavonhatatlan, mindenféle argumentációt kizáró jellegénél fogva sürgető parancs, amely az azonnali józan belátásra igyekszik hatni a szív sebzettségére ellenére is (Ez 5,8–17). Erre mondja Visky s. Béla teljes joggal:

„A vétek ugyanígy nem tud semmilyen határról: minden korláton átlép, amikor véghezviszi az érintettek számára elviselhetetlen túl sokat (*trop insupportable*).”³²

Az további gondolkodásra, mérlegelésre szolgáltat okot, hogy miféle etikai vagy egzisztenciális alapállásból fogadja el az apa a felkínált választási lehetőséggel együtt járó megbocsáthatatlan bűnben való részvételt. Maga is a „legintimebb kötés” reprezentánsa volna? Az újonnan kötött házasság korai kudarcától és az idegen szájaktól érkező megvetés miatti félelem fölülírja a gyermekei iránt érzett szeretetet? De vajon beszélhetünk-e ott szeretetről, ahol a szeretet a vér szerinti gyerekek eltávolításának feltételéhez és annak végrehajtásához kötött? Sokáig sorjáztathatnánk a kérdéseket, ám csupán még egyet tegyünk föl: az új házassági szerződés biztosította kényelem és az új asszony felvillantotta testi vágyakozás eszét vette az apának, és pedig olyannyira, hogy kiforgatta őt a gondoskodó szerepéből? Az apai vétek, a vér szerinti gyermek elzavarása a háztól, illetve a gonosz mostoha típusú mesékben történő „legyilkolásában” való részvétel és az erdőben reá leselkedő veszélyeknek való kitétele tagadhatatlan bűn. Sőt a kezességvállalás azért, hogy soha többé nem térhet vissza a szülői házba, olyan bűn, amely az apát személyesen teszi érintetté, s ettől fogva a ricœuri felelősség/tulajdoníthatóság és számonkérhetőség vonatkoztatható rá. Arról viszont, ami a mesenarratívákban hangsúlyt kap, hogy miért ne viselje a fiú az apa bűnét, Ezékielnél ezt olvassuk: *Annak kell meghalnia, aki vétkezett. A fiú nem bűnbödik az apa bűne miatt, az apa sem bűnbödik a fia bűne miatt.* (18,19–20). Ennek ellenére az apokrif irodalomban gyakran előfordul az a felfogás, hogy a szülők büntetése a gyermekekre is kiterjed.³³

Visszatérve a „gonosz” mostoha parancsához, amely Lévinas szavával „elnapolható”, megállapíthatjuk, hogy ugyanazt a száját, amely a holland történész és vallásfilozófus Gerardus Van der Leeuw szerint a „teremtés szerve”,³⁴ hagyja el a csábítás és a fenyegetés, a szeretetígéret és a „legyilkolás”/eltávolítás szándéka, a feltétel szabás és a bűnbe hívás is. A szavak szájából való kijövedele és a megfogadásukra határozottan utaló parancsoló jellege, amely azáltal, hogy

³² Visky S. Béla: *i. m.* 162.

³³ Rappaport, Salomo: Le châtiment des enfants pour les fautes des parents dans l'exégèse et l'idéologie rabbinique. In: *Revue des études juives* 94, N° 187. (1933), (29–49) 35–36.

³⁴ Leeuw, Gerardus van der: *A vallás fenomenológiája*. Ford. Bendl Júlia et al. Osiris Tankönyvek. Osiris, Budapest 2001, 367.

háromszor is megismétlődik a narratívában, a jézusi tanítást idézi emlékezetükbe: *Nem az teszi tisztátalanná az embert, ami bemegy a száján, hanem ami kijön a szájából, az teszi tisztátalanná az embert* (Mt 15,11). Bódis Zoltán irodalmár írja tanulmányának *A száj ökonómiája* című fejezetében:

„[...] épp a mese főhőse, azzal, hogy alakja újra és újra körbejárja Jézus mondását a morális tartalom mellett (azt nem eltörölve, hanem beteljesítve) a parabolisztikus nyelv performatív erejét idézi meg.”³⁵

Werner Kelber fontos megjegyzést tesz e narratív elem szövegbéli fontosságáról:

„A szóbeliség közkedvelt módszere bizonyos motívumok kétszer-háromszor való ismétlése. Azonban, háromnál többszöri ismétlés után a téma elveszti a közönség figyelmét.”³⁶

Azt is jól tudjuk, hogy az ÚR Izráel népének megbüntetésekor a száznak egészen másfajta szerepet szán, amikor így szól Ezékiel prófétához: *Te pedig, emberfia, hallgasd meg, amit mondok neked! Ne légy engedetlen, mint ez az engedetlen nép! Nyisd ki a szád, és edd meg, amit adok neked!* (Ez 2,8)³⁷

Az Aranyhajú ikrek mesék hermeneutikája

A közismert *Aranyhajú ikrek*-típus variánsaiban – a királynak adott ígéretéhez híven – a fiatal feleség két, csillagjeggyel megjelölt gyermeket szül, akiket irigységtől, bosszútól, a René Girard-i rivalizálástól vezérelve a gonosz (cigányné vagy annak csúfolt) házvezetőnő,³⁸ a vén bába, olykor pedig a király anyja gyilkos

³⁵ Bódis Zoltán: A száj meséje. Fedics Mihály: Az Úr Jézus Krisztus és a parasztgyerek. In: Bálint Péter – Bálint Zsuzsa (szerk.): *„azé küldött az Isten ide bazzátok, hogy segíjék rajtatok”. Példázatok és folklórszövegek hermeneutikája*. Didakt Kft., Hajdúböszörmény 2018, (67–97) 81.

³⁶ Kelber, Werner: *The Oral and Written Gospel. The Hermeneutics of Speaking and Writing in the Synoptic Tradition, Mark, Paul and Q*. Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 1983, 59.

³⁷ „A deuteronomiumi szentírók a maguk módján az életet Isten szavának hallására vezetik vissza úgy, hogy újraértelmezik a mannatradíciót (5Móz 8,3). (...) nemesak kenyérrel él az ember, hanem mindazzal él az ember, ami az Úr szájából származik.” Wolff, Hans Walter: *Az Ószövetség antropológiája*. Ford. Blázi György, Harmat Kiadó, Budapest 2003, 104.

³⁸ „De vót a királyfiúnak az udvarában egy furfangos, boszorkános asszon, annak vót egy ripacsos képű, csúnya leánya, és úgy akarta a boszorkános asszon, hogy az ő leányát vegye el a királyfi feleségül, de hogy nem sikerült neki ez a terve, feltette magába, hogy menyegző és lakodalom után bosszút fog állani a királyon és a királynén.” A két aranyhajú gyermek. In: Belatini Braun Olga: *Estefia, Éjjelfia, Hajnalfia. Csíkszentdomokosi népmesék*. Szerk. Benedek Katalin, bevezető ta-

parancsának ellenszegülve a vadász egy ládikában vagy mózeskosárban a folyóvízre tesz (2Móz 2,1–10),³⁹ és egy favágó, halász, molnár, vagy éppen az apácázárda egyik lakója⁴⁰ kifog, és az új otthonban az ajándékba kapott gyermek(ek) iránti gondoskodó szeretettel – egyes variánsokban csak kötelességből, megtűrt-ségből, a „mostohaság” tényét a gyermekek előtt folyton felemlítve – nevelik fel őt/őket.

„– Hej, lennél csak az enyém! Mert úgy elvernélek, nem lennél jó még rostának se, mind kiharitanám a bőrödöt.”⁴¹

Az egyik román variánsban, *A két aranyhajú gyermek* című mesében a templom előtt alamizsnát kolduló öregasszony errő faggatja a megszeppent ikreket:

– „Jaj, lelkecskéim, hogy lehet, hogy olyan szép gyermekeknek, mint ti vagytok, nincs szüleje. Tán bizony meghaltak?”⁴²

Erre a két gyermek nem meglepő módon ezt a választ adják: „Nem, hanem mi nem emlékezünk őrájuk.”⁴³

nulmány Hermann Zoltán. Magyar népköltészet tára XIV. Sorozatszerk. Magyar Zoltán. Balassi Könyvkiadó, Budapest 2013, (740–747) 741.

³⁹ Garnier, François: L'iconographie de l'enfant au Moyen Âge. In: *Annales de démographie historique. (Enfant et Sociétés)* (1973), (135–136) 136. „Egyszer megkap egy cukrosládát, beléfejteti a fiúgyermeket. Egy kicsi idő múlva leesik [a kéménylyukból] egy leánygyermek aranyhajjal, a holddal s egy csillaggal a homlokán, bégurul a házba. Ezt teszi lábtól. Ő akkor a fedelet reavágja, s viszi ki, bédobja a folyóvízbe.” Az aranyhajú gyermekek. In: Nagy Olga: *Cifra János meséi*, 305.

⁴⁰ Jánas a zárdában. In: Nagy Olga – Vöő Gabriella: *Havasok mesemondója. Jakab István meséi*. Új magyar népköltési gyűjtemény XXVI. Sorozatszerk. Ortutay Gyula. Szerk. Nagy Iлона. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002, (691–732) 692.

⁴¹ Világvámosa. In: Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány mesék*. Népek meséi LXIX. Sorozatszerk. Karig Sára. Európa Könyvkiadó, Budapest 1978, (163–177) 167. Vö még: „Hát a korszó hon van? »Eltört.« »Héjnye!« hogy víz hozott benneteket, hab hajtott!” Ld. Az aranyhajú két testvér. In: Ortutay Gyula: *Fedics Mihály mesél*. Második, változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1978, (109–129) 115. Továbbá: „– Mőgvert nevelőanyám! Azt is mondta, ha az ű gyerőke vonék, még héccőrte jobban mőgvert vóna. Hanem azt tanáltam el, hogy jó lősz nekünk innen elmőnni, és valami szolgálatot keresni. Ússe édősanýánk ű. Hátha mőgtanýljuk az édősanýának!” Ld. Jankovics. In: Kálmány Lajos: *i. m.* (143–165) 148.

⁴² A két aranyhajú gyermek. In: Kovács Ágnes: *Szegény ember okos leánya. Román népmesék*. Ford. Böződi György et al. Népek meséi IX. Sorozatszerk. Karig Sára. Európa Könyvkiadó, Budapest 1957, (24–43) 39. Vö. még: „– Kik vagytok, mik vagytok? / – Nem tudunk semmit. Csak annyit tudunk, hogy akik mostanig neveltek, nem az apánk s az anyánk.” Ld. Világvámosa. In: Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány mesék*, 168.

⁴³ Uo.

Ettől az igazi anyára és apára nem emlékezéstől,⁴⁴ vagyis a létrejövés kezdeti pillanatait azonosító emlékfoszlányok hiányától a fiútestvérnek rendelt tündérkirálynő általi szeretetbe fogadásig, majd a szemetesgödörbe elásott anyára s vele együtt az igazi identitásra való rátalálásig ívelő életrészes az első olvasatban mérhetetlenül távolinak tűnik Jézus életútjától. Pedig korántsem lehetünk ennek a javasolt olvasatnak esküdt ellenségei. Kiváltképpen nem, ha komolyan figyelembe vesszük az intertextuális hatásokat a mesenarratívában: 1. a nevelőszülők; 2. a kitett gyermekeket (Ez 16,1–8) útjukban segítő koldus vagy az Úrtól „kirendelt” Világvámosa; 3. a fiútestvért szeretetbe fogadó égi-tündérkirálynő; 4. a „szemetesgödörbe” elásott „igazi” anya, aki büntetésekor így kiáltott fel:

„Ó, Uram, olyan nagyon vétkeztem, hogy ilyen súlyosan büntetsz! Bocsásd meg nekem, amit tettem! Ó, jaj nekem, szerencsétlen fejemnek. Mi lesz velem?”⁴⁵

És nem utolsósorban milyen kulcsszerepet töltenek be egyenként és együttesen is a hős sorsbeteljesítésében.

Analógiateremtési készletünk tovább erősödik, ha elgondolkozunk a narratívában élénk tárt szerepkörökön, legfőképpen a két „kitett” gyermek, köztük a szellemi vezetőként viselkedő Nap-jelű fiú azon küldetésén, hogy le kell leplezniük az őket elveszíteni akaró cigányné/szakácsnő sátáni ármánykodását⁴⁶ („A porból bújtál ki, a szemétben fogsz elrothadni”),⁴⁷ illetve hogy a tündérkirálynő képviselte „égi szeretet” dicsőítése⁴⁸ mily’ fokon egyezik meg a Jézus és vele természetes/vérségi és spirituális/testvéri közelséget, meghittséget ápoló anyára iránta táplált szeretetével.⁴⁹

⁴⁴ Vö. Bálint Péter: Mese a mesében: a megkettőződés hermeneutikája (az emlékezés és a nyelv »labirintusában«). In: uő: *Meseértés és értelmezés. A Kárpát-medencei népmesehágyomány hermeneutikai vizsgálata*. Didakt Kft., Hajdúböszörmény 2013, 125–148.

⁴⁵ A két aranyhajú gyermek. In: Kovács Ágnes: *Szegény ember okos leánya. Román népmesék*, 31–32.

⁴⁶ Nolette, Joel – Hunt, Steven A.: The Brothers of Jesus: All in the Family? In: Steven A. Hunt – D. Francois Tolmie – Ruben Zimmermann (eds.): *Character Studies in the Fourth Gospel. Narrative Approaches to Seventy Figures in John*. W. B. Eerdmans Publishing Company, Michigan 2016, 238–245. Vö. még: „Pedig látta Annuska, hogy ő miket szült, de még egy szót sem szólhatott a vén boszorkánynak, mert az öregasszonynak a kezébe vót egy nagy kard kivenve, és attól félt, hogy még el találja vágni a nyakát.” Ld. A két aranyhajú gyermek. In: Belatini Braun Olga: *i. m.* 742.

⁴⁷ A két aranyhajú gyermek. In: Kovács Ágnes: *Szegény ember okos leánya. Román népmesék*, 32.

⁴⁸ Ehhez képest az utólagosan felismert anyai szeretet csupán földi kötelék: *Ő azonban így felelt annak, aki szólt neki: Ki az én anyám, és kik az én testvéreim? Erre kinyújtotta kezét tanítványai felé, és így szólt: Íme, az én anyám és az én testvéreim! Mert aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát, az az én testvérem és az én anyám* (Mt 12,48–50).

⁴⁹ Zumstein, Jean: The Mater of Jesus and the Beloved Disciple. In: Hunt, Steven A. D. – Tolmie, Francois – Zimmermann, Ruben (eds.): *i. m.* (641–646) 644.

Végezetül ne feledjük, hogy az ikrek küldetéséhez szorosan hozzátartozik az útjuk során őket kísérő és segítő („istenküldötte”) lények tanításának mint az isteni bölcsességben részesülésnek elfogadása, amelyet a mesemondó a tanácsok és tiltások feléjük irányuló egyenes beszédben és vokatív stílusban nyilvánít ki. A tanácsadás és -fogadás a familiáris viszony megnyilvánulása volt az évszázados paraszti társadalomban: egyfelől létrejött az együttérzés a bizonytalanságban, döntésképtelenségben levő személlyel; másfelől pedig abban, hogy a létgonddal való azonosulás a gondolkodás tárgyává lett, kinyilvánult az elődök (a közösség) tapasztalatának felelevenítése és aktualizálása. A tanácsot kérő és elfogadó olyan szellemi képességek birtokában levő ember, mint akiről Maurice Halbwachs azt írja, hogy „támaszkodhat a sajátjánál jóval szilárdabb, rendezettebb és kiterjedtebb kollektív tapasztalatra is”.⁵⁰

Emlékezetes Jézus és az anya (Mária, aki a magyar mesékben Szűz Mária, a „boldogságos Szűz”, „Bódogasszony”⁵¹) viszonya a narráció egészét nézve is, mivel az *aranyhajú ikrek* típusban az anya szerepe teljesen háttérbe szorul a szülés után: igaztalanul és láthatatlanul szenved/senyved a szemégtödörben, mint aki álnok módon megszegte a férjének adott előzetes ígéretét a csodás gyermekek életre hozatalát illetően, mivel a „bába” kutyakölyköket mutatott föl a gyermekek helyett. Ha az anyáról kellene beszélni, miként azt Kierkegaard mély beleérzéssel mondja Ábrahám szenvedését elemezve, akkor „a próba fájalmát ecsetelném”.⁵² Ám a mesemondó más stratégiát követ, a mesemenetben előrehaladva nem is hallunk felőle, egészen a „feltámadásáig”. A csendben létezés, a világ előli elrejtettségben viselt szenvedés, a passzivitásra kárhoztatottság nem más, mint az isteni kegyelemre és az igazság eljövételére néző várakozás, illetve a jövőről való gondolkodás időszaka,⁵³ s nem utolsósorban a szeretet nevében megbocsátani tudás megtanulásáé is.

⁵⁰ Halbwachs, Maurice: *Az emlékezet társadalmi keretei*. Ford. Sujtó László. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 2018, 84.

⁵¹ „[...] a régi vallás képzetei nem semmisülnek meg egészen, azok közül arra alkalmasakat az új vallás – ha csak magyarázatul vagy szemléltetésül is – felhasználja, mint a keresztény néphit Szűz Máriának az evangéliumot követő időben kibontakozó, újabb s újabb nemes vonásokkal bővülő alakja megvilágításához az anyaistenő-hit egyes jellegzetes vonásait.” Berze Nagy János: Az anyaistenő és a magyar Mária-kultusz. In: uő: *Égőgérő fa. Magyar mitológiai tanulmányok*. Főnix Könyvműhely, Debrecen 2004, (190–204) 192–193.

⁵² Kierkegaard, Søren: *Félelem és reszketés*. Ford. Rácz Péter. Göncöl Kiadó, Budapest 2004, 89.

⁵³ „A prédikátor tehát azt tanítja, hogy a jövőről való gondolkodás elkerülhetetlenül emberi tevékenység, jóllehet az ember Isten művét elejétől a végéig sem áttekinteni, sem megérteni nem képes.” Wolff, Hans Walter: *i. m.* 186.

„A király térdre esett az asszony előtt, s kezét csókolva kérte bocsánatát. Az asszony fölébe hajolt, magához emelte, szeretettel megcsókolta: – *Tudtam én, keirlyom, hogy az igazságnak győznie kell, ezért túrtam én.* Most már hiszel nekem.⁵⁴

Térdre esni a belátott bűn súlya miatt és töredelmesen bocsánatot kérni az áldozattól, a bűnösség beismerésének első jele, ahogy Visky mondja: „A beismerés valamiképpen hidat ver az ártatlanság és a vétkekesség állapota közé”.⁵⁵ A szereptől vezérelt megbocsátásról pedig René Girard beszél egy helyütt:

„A bibliai elbeszélés sohasem lép ki a narratív kereteiből, ám mindvégig az erőszakról elmélkedik, s e gondolkodás radikális újszerűsége abban áll, hogy a kötelező bosszúállást a megbocsátás váltja föl, amely egyedül képes arra, hogy egyszer s mindenkorra megállítsa a megtorlások spirálját, melyet a kollektív kirekesztés mindig csak időlegesen tudnak megszakítani.”⁵⁶

A mesemondók részéről a „kötelező bosszú” nagyon sokféleképpen nyilvánul meg, annak ellenére is, hogy valamennyi narratíva elmaradhatatlan szegletköve is egyben. Abban szinte kivétel nélkül minden mesemondó és hallgató egyet is ért, hogy a közösségben valaki kárára elkövetett bűnt olykor ki kell „énekelni”, mert a fájdalom, miként a zsoltárosok esetében látjuk, csak ritmizált énekmondással mondható ki⁵⁷ [lásd az *Anyám megölé, apám megevé*⁵⁸ (AaTh 720) és a *Jávorfáska* (AaTh 780) típust!]. Máskor a közösség tagjai előtt nyilvánosan visszaállítva az elhunyt emlékét és a szereplők státuszát,⁵⁹ igazságos ítéletükben bízva kell elmondani a gonosz anya által rejtegetni kívánt történetet. Egyvalami bizonyos: a „vallásos mesékben”, vagy a Thompson által „vallásos jellemvonásokkal rendelkezőnek” nevezett mesékben a bosszúállást szinte majdnem mindig felváltja a belátásból, az irgalomból fakadó megbocsátás és az istenítéletre történő hagyatkozás. Sőt olykor a hős segítője kéri nyomatékosan a hőst arra, hogy feledve szörnyű vétkét és/vagy csalását, bocsásson meg feleségének, s az őt rossz útra vivő, hazug szavú csábítót büntesse meg.

⁵⁴ A két aranyhajú gyermek. In: Kovács Ágnes: *Szegény ember okos leánya. Román népmesék*, 41. [kiemelés – B. P.]

⁵⁵ Visky S. Béla: *i. m.* 162.

⁵⁶ Girard, René: *Látám a sátánt, mint a villámot lehullani az égből. A kereszténység kritikai apológiája*. Ford. Sujtó László. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 2013, 140.

⁵⁷ Alter, Robert: *A Biblia versművészete*. Ford. Máthé-Farkas Zoltán. Exit Kiadó, Kolozsvár 2013, 183–205.

⁵⁸ Róheim Géza: *Psychanalyse et anthropologie. Culture – Personnalité – Inconscient*. Trad. de l'anglais par Marie Moscovici. Éd. Gallimard, Paris 1967, 95–96.

⁵⁹ Flahault, François: *i. m.* 45., 48–49.

A fenti román mesevariánst s vele együtt a típus valamennyi variánsát tovább faggatva magam is relevánsnak tartom a történetelbeszélésben meglehetősen vizsgálófogott szerepet játszó anyával kapcsolatban azokat a kérdéseket, amelyeket Mary L. Coloe tett fel a János evangéliumát szemlélve:

„Miért nem nevezik Jézus anyját a nevének? Van valami jelentősége a jelenlétének a kánai menyegzőn és a keresztre feszítéskor? Vagy tulajdonképpen bárki más – férfi vagy nő – is szerepelhetne a helyén ezen jelenetekben? Figyelembe véve, hogy gyakorlatilag alig szól néhány szót, fontos-e a szerepe János könyvében?”⁶⁰

A folkloristák azzal szeretik elintézni a kérdéskört, hogy a mese szereplőinek nincs is nevük (csak kereszt vagy- ragadványnevük), és pszichológiai értelemben vett plasztikus karakterrel sem rendelkeznek.⁶¹ A vizsgált meseszöveg esetében talán még rendben is lenne ez az anyára vonatkoztatott „névtelenség”. (Említettük már, hogy a magyar hagyományban Máriát szokás mondani a „Jézus anyja”⁶² megnevezés helyett.) Mary Coloe első kérdését érintve, de nem közvetlenül rá hivatkozva Jean-Paul Michaud azt hangsúlyozza tanulmányában, hogy a kánai menyegzőn Mária csak másodlagos szerepet tölt be, viszont János úgy vázolja fel a személyiségét, hogy látjuk a Szűzanya szeretetét és jóságát, a házastársak kellemtelenségeire figyelő szeretetét, gondoskodását, szorgalmát, és megközelítésének finomsága, illetve szavainak diszkréciója alázatosságáról árulkodik.⁶³

Ellenben a Mary L. Coloe által felvetett második kérdés ekképpen hangzik: „Van valami jelentősége Mária jelenlétének a kánai menyegzőn és a keresztre feszítéskor?”⁶⁴ Erre Jean-Paul Michaud azt válaszolja, hogy Mária együttműködése a megváltás művében kétségtelenül csak a Golgotha estéjén nyeri el teljes értékét,

⁶⁰ Coloe, Mary L.: *The Mother of Jesus: A Woman Possessed*. In: Steven A. Hunt – D. Francois Tolmie – Ruben Zimmermann (eds.): *i. m.* (202–214) 204.

⁶¹ Van der Leeuw, Gerardus: *i. m.* 362–364.

⁶² „János evangéliumában Mária mindig »Jézus anyjaként« van megjelölve.” Ld. Marchadour, Alain: *Les personnages dans l' évangile de Jean. Miroir pour une christologie narrative*. Éd. du Cerf, Paris 2004, 35. Vö. még: Lukács evangéliumában Máriának ez a neve: „Úrnak szolgálója” (Lk 1,38). Továbbá: „Mikor ezt az aranyhajú kislányt keresztelni kellett volna, a szegény ember bejárta az egész falut keresztszülők után, de senki sem akart eljönni komának. Ahogy hazafelé ment az apa, találkozott egy asszonnyal, ez az asszony pedig az Isten anyja volt.” Ld. A keresztanya áldása. Fincicky Mihály (szerk.): *A vasorrú Indzsisibaba. Kárpátukrajnai népmesék*. Válogatta és fordította Fincicky Mihály. Népek meséi L. Sorozatszerk. Karig Sára. Európa Könyvkiadó, Budapest 1970, (209–213) 209.

⁶³ Michaud, Jean-Paul: *Le signe de Cana dans son contexte johannique (II)*. In: *Laval théologique et philosophique* 19 (1963/2), (257–283) 278.

⁶⁴ Coloe, Mary L.: *i. m.* 204.

amikor valóban eljön az új teremtés és a változás órája⁶⁵ (Jn 19,25–30). Viszont a mi szempontunkból a kérdés már jóval izgalmasabbnak tűnik, hogy tudniillik a mesenarratívákban is csak három⁶⁶ kiemelt jelentőségű jelenetben találkozunk az anyával: az ígértevéskor, a szüléskor és a szemetesgödörből való felszabadítás pillanatában, amikor az emlékezés révén visszanyeri őmagaságának (*mémeté*) tudatát. A bő másfél évtizedig tartó szenvedés ideje alatti kitaszítottasága, háttérbe szorítottasága úgymond nem is teszi lehetővé, hogy a hallgató/olvasó figyelmét magára vonja, noha a kezdésből és a rá következő eseményekből tudjuk, a családon belüli konfliktus feloldásának ő, az „Asszony” lesz a kulcsszereplője, s végül az ő szájából hangzanak el a legfontosabb, megfontolásra méltó kijelentések az elkövetett bűnről és az igazság eljövételéről, az újonnan alapított családról és a hit általi megbocsátás erejéről.

De ha János evangélista elbeszélésében és a mesemondók szövegeiben fellelhető lehetséges párhuzamokat még alaposabban szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy a névtelen tanítvány, *akit Jézus szeretett* (Jn 21,7),⁶⁷ s akinek hűsége, megbízhatósága, tanúságtétele,⁶⁸ illetve az anya felkarolása a keresztfá alatt, majd pedig annak saját házba való fogadása (*Azután így szólt a tanítványhoz: Íme, a te anyád! És ettől az órától fogva otthonába fogadta őt az a tanítvány.* Jn 19,27) mint analóg motívum megjelenik a marosszentkirályi *A kicsi muzsikás*⁶⁹ című mesében. Az elbeszélt történet kezdetén a kút mélyéből feljövő démoni hang követelésének megfelelően a király parancsba adja a hóhérnak („az ő hóhérja úgy hasonlított rá, mintha édestestvére lett volna”),⁷⁰ hogy vigye az erdőbe a királynét, és ölje meg. A királyné pedig ilyen szavakkal biztatja: „Ha ilyen a parancs, én nem bánom. De ha valakivel jót tettél, tegyél velem is.”⁷¹ A hóhér pedig megszanja áldozatát, s csak a szemét veszi ki, és életét megkímélve szabadon ereszti. A „vak” királyné kis idő elteltével egy *bakterház*-ban talál menedéket a *vasutas* családjánál.

Bátran feltehetjük a kérdést: miféle konstitutív funkciója és szimbolikus jelentése van a szövegben a bakterháznak és a vasutasnak, mivel e hely és ez a szereplő

⁶⁵ Michaud, Jean-Paul: *i. m.* 280.

⁶⁶ Marchadour, Alain: *i. m.* 35.

⁶⁷ Uo. 169–180. Vö. még: a szeretett tanítványt Derek Tovey „észlelő és ideális tanítványnak” („perceptive and ‘ideal’ witness”) nevezi, aki képviseli a tanítványság természetét: keres, követ, vele marad, tanúságot tesz. Tovey, Derek: An Anonymous Disciple. In: Steven A. Hunt – D. Francois Tolmie – Ruben Zimmermann (eds.): *i. m.* (133–137) 134, 135.

⁶⁸ Mária anyaságának ünnepélyes kihirdetése a híveknek, akiket a szeretett tanítvány képvisel, ismét a Golgothán fog megtörténni (Jn 19,27). Michaud, Jean-Paul: *i. m.* 280.

⁶⁹ A kicsi muzsikás. In: Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány mesék*, 133–149.

⁷⁰ Uo. 134.

⁷¹ Uo.

egyáltalán nem szokványos elem a mesevariációkban?⁷² Mind a peremvidéken álló indóház, mind a vasutas személye jelentéstöbblettel bír a szöveg értelem-összefüggésében, s ezt Ricœur szemlélete alapján a történetelbeszélések kontextusából tudjuk feltárni. A *bakterház* mint a hosszas kigyózó vasút menti épület, egyszerre megállóhely és az elindulás (továbbhaladás) kiindulópontja, menedék a várakozóknak és irányító/hírközlő központ a külvilágnak, végül pedig otthona a vasutas családjának. A *vasutas* egyszerre központi alakká válik a szövegben: mediátor és interpretátor lesz. E szereplő névtelensége – ahogy Tovey állítja a névtelenségről – arra biztosít lehetőséget az olvasó számára, hogy azonosuljon vele, így jelenléte olyan teret biztosít a részt vevő olvasónak, amelyet belakhat.⁷³

„Az asszony meg megy, tapogatózik az erdőben, vakon húzódik erre, húzódik arra, de még az a kicsi ruha, ami rajta volt, az is leszakadt róla. Mezítelen maradt.”⁷⁴

Bár a „vak” királynő botladozása során kerül ez Isten háta mögötti helyre, ez egy cseppet sem véletlen, ugyanis meghallja a hívójelt, a sípot:

„– Ej, édes Istenem! Hátha eljutok oda, ahol a vonat van! Hogy vágjon el, ne még kínlódjak vakon.”⁷⁵

Az önfeladás vagy önálávetés szimbolikusan megjelenített⁷⁶ vágyat, amely a világtalanság és a céltalanság elviselhetetlen szenvedéséből való szabadulás kijelentésében nyilvánul meg, Isten elrendelése írja fölül. A mesemondó intenciója szerint a vasúthoz érkezés nem a földi létezés végét teljesíti be számára, hanem az újbóli életre jövés, a szeretetben együtt levés ígérteit hozza majd el, ahogy ez a példázatos elbeszélésektől elvárt a hallgatóság körében.

A történetelbeszélésben azt is látjuk, hogy a vasutas jelenetről jelenetre más-más szimbolikus funkciót tölt be. Legelőször is személyesen volt tanúja a „vak” nő elleni támadásnak:

⁷² Erre Babos István egyik címadó meséje, *A postamester* adja meg a magyarázatot: „De abba az időbe ugye még nem vótak vonatok, ilyen, meg satöbbi, ehhez hasonlók, hanem gyalogposták vótak, lúháton vótak.” Szuhay Péter: *i. m.* 57. Igaz, ez a mese *A csonkakezü lány* (AaTh 706) típusba tartozik, „főszereplői, a vérfertőző vágytól fűtött apa, és a sok megpróbáltatásnak kitért fiatal nő, a lánya”. Görög-Karády Veronika: *A cigány mese és Babos István meséi világa*, 48.

⁷³ Tovey, Derek: *i. m.* 135.

⁷⁴ Kicsi muzsikás. In: Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány mesék*, 135.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ „[...] az ön-álá-vetés a szimbolikus megjelenítésben olyan kapcsolódást biztosít a személyen kívülivel, melynek során áláveti magát a mimikus aktusban egy olyan erőnek, amit ezzel a rituális/vallási aktussal igyekszik megbékíteni.” Bacsó Béla: *Megragadni és felfogni. Aby Warburgról*. In: *Műhely* 42. (2019/5–6), (30–32) 31.

„De a bakternek volt három kutyája. Azok mind reája. Ő leguggolt, lehúzódott, a kutyák körülötte.”⁷⁷

Ez egyfelől a hallgatónak/olvasónak a kiszolgáltatott ember védtelenségét jeleníti meg, másfelől az eseményeket közletről szemlélő vasutasban az elhívott megmentő szerepet tudatosítja. A következő jelenetben a bibliai intésnek megfelelően saját házában oltalmába fogadja be, és gondját viseli a jövevénynek.

„Adnak neki egy kicsi szobát, s ő abba lakott. Amikor az asszony akart vele beszélgetni, bement hozzá, s ott beszélgettek mindenfélét.”⁷⁸

A családba fogadást (Mt 25,35), a háziak és az idegen közti bensőséges viszonyt egy motívum teszi hangsúlyossá: a királynő és a vasutasné egyszerre szülnek gyermeket, és a továbbiakban úgy igyekeznek nevelni őket, mintha édestestvérek volnának. Sőt a vasutas kegyetlenül elveri a saját fiát, amikor a másikat csúfolja:⁷⁹ „Hát te nem is vagy testvérem. A vaknak vagy te a gyermeke.”⁸⁰

E ponton merül fel Coloe harmadik és végső kérdésének jogossága:

„Vagy tulajdonképpen bárki más – férfi vagy nő – is szerepelhetne a helyén ezen jelenetekben? Figyelembe véve, hogy gyakorlatilag alig szól néhány szót, fontos-e a szerepe János könyvében?”⁸¹

A vasutas a „fiú” lelki-szellemi vezetőjévé válik, a feladatok elvégzése előtt és alatt bölcs tanácsadója és sorsának irányítója lesz. A hős szemszögéből azt is elmondhatjuk róla, amit Zumstein hangsúlyoz: János evangéliuma úgy ábrázolja a tanítványt, mint akiben Jézus megbízik,⁸² s mivel kezdetektől Jézus tanítványainak egyike, jól megismerte őt, és amikor hallotta Keresztelő János tanúságtételét, amely szerint Jézus „Isten béránya”, ő maga is tanúsíthatja ezt.⁸³ Mivel a meseszövegben a vasutas ugyanúgy viselkedik, mint János evangéliumában a névtelen tanítvány, akiről szintén Zumstein állítja, hogy a Jn 20,2–10-ben ő az egyetlen, aki érti, mi történt⁸⁴ (Jn 20,8), a mesemondó a saját nyelvi szintjén ezekkel a hét-

⁷⁷ A kicsi muzsikás. In: Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány mesék*, 135.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo. 136.

⁸⁰ Charnay, Bochra – Charnay, Thierry: Le motif de «l’enfant exposé»: un cas type de la permanence des schémas mythiques par-delà les genres. (The motif of “The exposed child”: A Typical Case of the Permanence of Mythical Patterns across Genres). In: *Féeries (Le conte, les mythes antiques, la Bible)* N° 16. (2020), (1–16) 7.

⁸¹ Coloe, Mary L.: *i. m.* 204.

⁸² Zumstein, Jean: *i. m.* 643.

⁸³ Tovey, Derek: *i. m.* 134.

⁸⁴ Zumstein, Jean: *i. m.* 643.

köznapai szavakkal tárja elénk a hősré kiszabott feladatértelmezést, mondhatni szituatív tudást:

„Azzal elmeséli a vasutasnak, hogy ő hova kell menjen. Hohó! Mindjárt eszébe jut a vasutasnak, hogy ez mi is.”⁸⁵

Míg az anya a biztonságos és rejtett menedékhelyen várakozik, „vaksága” okán, amely türelmesen viselt tehetetlenségre és súlyos gondba merülésre készíteti, átadja a vér szerinti fia feletti gondoskodó szerepkört a vasutasnak. Átadja, mert megbízik benne, miként a fiú is, és több bölcsességet tulajdonít neki, mint saját magának. Ugyanakkor az anya a fia ígéretében reménykedve éppúgy az isteni kegyelemre és az igazság eljövételére vágyakozik, amint azt a fent említett román mesében láttuk, s mint Mária, aki egyike azoknak, akik az „óra” eljövételét várják.⁸⁶ A mesemondó a fiú elindulásakor és az első hazatérésekor is a gondviselő vasutas/tanítvány primátusát emeli ki (őt a hős „apám”-nak szólítja), és ez a *kezőlség* a legmegkapóbb kettejük viszonyában.

„Veszi magát a gyermek, elbúcsúzik a baktertől, az anyjától, s elindul [...]. Mindjárt megcsókolja a vasutast, bémenyen az anyjához, megcsókolja az anyját.”⁸⁷

A szövegben azt vesszük észre, hogy az anya, aki „ott van” a bakterházban, és bírja a fia előzetes ígéretét, egyszerűen nem is érti, hogyan tud a fia segíteni visszafordíthatatlannak tűnő baján, s mit tesz, miközben küldetését teljesíti a távolban.

„Jaj, gyermekem, mekkora lettél, kedves gyermekem! Ügyelj magadra, nehogy valami bajod essék!”⁸⁸

A viszontlátás alkalmával örömteli felindulásnak hangot adó csodálkozás és a félelmet keltő eseményekkel szembeni aggodás az anya természetes viszonyulása a fiához, ám nem veszi észre, hogy felnőtté vált fia eltávolodott tőle, a mesemondó pedig ezt a távolságot akarja érzékelteti a hallgatóban/olvasóban. Ez a kettős kötődés a vasutas irányában kinyilvánított bensőségesség, amely meghatározza a kettejük kapcsolatát és a fiú *téloszát*, illetve az anyával kialakított új viszony, amely egyfelől meghaladja, fölülírja a „testi” anyaságot, másfelől pedig a fiú önállóságán nyugszik, ugyanazt az érzetet kelti bennünk, mint amikor Jézus

⁸⁵ A kicsi muzsikás. In: Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány mesék*, 140.

⁸⁶ Marchadour, Alain: *i. m.* 43.

⁸⁷ A kicsi muzsikás. In: Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány mesék*, 140.

⁸⁸ Uo.

„asszony”-nak nevezi az anyját,⁸⁹ a tanítványról, János apostolról, Zebedeus fiáról pedig azt mondja: *Asszony, íme, a te fiad!* (Jn 19,26).⁹⁰ Egyébiránt a szenvedésre és passzivitásra ítélt anyára pontosan illik az, amit Paul Tillich állít:

„[Jézus] édesanyjának jelentőségét semmiben sem kisebbíti az a tény, hogy láthatóan nem értette meg a fiát.”⁹¹

Könnyen belátható az is, amit Kierkegaard ír Máriáról:

„Bár csodálatos módon szülte Mária a Gyermeket, a szülést mégis úgy élte át, ahogy minden nő, az pedig a félelem, a szükség és a paradoxon órája.”⁹²

Miután kalandjai során a „fiú”/hős megszerezte a varázsszert, csodálatos módon gyógyít. (Fontos, mi több, lényeges motívum, hogy a hős a magyar mesékben bevett „táltos ló” helyett mindenhova *szamárbáton* jut el.)⁹³ Igaz, a népi javasemberek módján *hájjal* teszi ezt, amelynek varázsereje van:

„– Ha egy ember sánta vagy nyomorék, megkenik ezzel a hájjal, olyan ép lesz megint. Ha vak, visszajő a szeme világa.”⁹⁴

Amint visszatér anyjához, „nekikezdett dörzsölni a szemit. Annyit dörzsölte, hogy édesanyja már jól látott.”⁹⁵ A szem dörzsölése, a vak szem kézzel történő „kigyógyítása” és felnyitása olyasfajta szimbolikus aktus, amely a fiú és anya közt új *testvérieségi* viszonyt alakít ki:⁹⁶ a vasutassal együtt közösen ragaszkodnak a világ rendjét restauráló fiúhoz.

A „fiú” végtére is teljesítette küldetését, visszaadta édesanyja szeme világát, és visszaszerezte „menyasszonyi ruháját”, azaz világlátását és királynői méltóságát, s mielőtt elmenne a királyi atyjához, újra a vasutasra bízta őt: „Na, anyám, most

⁸⁹ Lieu, Judith M.: The Mother of the Son in the Fourth Gospel. In: *Journal of Biblical Literature* 117 (1998/1), 61–77. Vö. még: Sevrin, Jean-Marie: L'intrigue du quatrième évangile, ou la christologie mise en récit. In: *Revue théologique de Louvain* 37 (2006/4), 473–488.

⁹⁰ Marchadour, Alain: *i. m.* 40.

⁹¹ Tillich, Paul: *Rendszerezés teológia*. Ford. Szabó István. Osiris Tankönyvek. Osiris, Budapest 2002, 333.

⁹² Kierkegaard, Søren: *i. m.* 111.

⁹³ A *Pétör halász* című mesében is: „Pétör fölült a számárra, útnak ereszti a szamarat. A számár mönt, mönt. Amint mönt, egyszer csak mögdobbant a számár. Ott egy kis ajtó nyílt. Pétör leszállt a számárrú, bemönt a nyíláson, ott tanáta az Úristent és Szent Pétört.” Ld. *Pétör halász*. In: Kálmány Lajos: *i. m.* (128–134) 131.

⁹⁴ A kicsi muzsikás. In: Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány mesék*, 146.

⁹⁵ Uo. 147.

⁹⁶ Marchadour, Alain: *i. m.* 42.

te itt maradsz, nekem menni kell”.⁹⁷ A királyi udvarban az ott lévők előtt leleplezi mostohaanyja hatalmi örületből és szexuális vonzalmából fakadó ármánykodását, s apja előtt feltárja mindkét titkot, amelyet ő elrejtteni igyekezett a világ elől: a gyilkos szándékot és azt, amelyiket ő meg a vasutas tud csupán, hogy tudniillik miként vészelték át a száműzetés idejét.⁹⁸ Hogy az újonnan létrejövő testvériség köteléke milyen szorosra szövődik a családon belül, azt a mesemondó az „összefoglaló mondatokban”⁹⁹ beszéli el. Miután a fiú a titokzatosság leplel széttépve feltárja apja előtt a történeteket és anyja hollétének titkát, elindultak közösen:

„Hová mentek? A vasutashoz. A vasutast és a gyermekét is felültették a kocsiba. Az anyja meg visszament a kastélyba. A király még egyszer megesküdt, a vasutast meg maga mellé vette.”¹⁰⁰

A „még egyszer megesküdt” kijelentés túlmutat azon az egyszeri és szokásos mesei fordulaton, amivel – tudjuk – szívesen élnek a mesemondók. A két fél, az apa és anya közötti szövetségkötés újbóli, másodszori megerősítése egyszerre láttatja velünk a spirituális értelemben megváltozott létminőségen nyugvó új családi rend megalapozását és a fiú meg a vasutas tevékenysége nyomán felismert kölcsönös szeretet „megváltó” erejét. Küldetése végeztével a „fiú” annak adta bizonyosságát, hogy képes a morális törvényen és a tisztaságon alapuló önálló életre, a felelősségvállalásra és a megbocsátásra, a „vasutas” pedig mediátor attitűdjének köszönhetően tölti be a királyok melletti bölcs tanácsadó szerepét.

Felhasznált irodalom

- Aguirre, Manuel: The hero's voyage in Immram Curaig Mailduin. In: *Etudes Celtiques* 27 (1990/1), 203–220.
- Alter, Robert: *A Biblia versművészete*. Ford. Máthé-Farkas Zoltán. Exit Kiadó, Kolozsvár 2013.
- Bacsó Béla: Megragadni és felfogni. Aby Warburgról. In: *Műhely* 42. (2019/5–6), (30–32) 31.
- Bálint Péter: *Meseértés és értelmezés. A Kárpát-medencei népmesebagyomány hermeneutikai vizsgálata*. Didakt Kft., Hajdúböszörmény 2013.

⁹⁷ A kicsi muzsikás. In: Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány mesék*, 147.

⁹⁸ „Akkor jött létre a király, amikor mondta a fiú, hogy édesanyját kivitette a havasba, hogy van s mint van.” Uo. 148.

⁹⁹ Rad, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája. Izráel prófétai hagyományainak teológiája. I–II*. Ford. Bendl Júlia et al. Osiris, Budapest 2001, 180.

¹⁰⁰ A kicsi muzsikás. In: Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány mesék*, 148.

- Bálint Péter – Bálint Zsuzsa (szerk.): „*azé kúldött az Isten ide hozzáatok, hogy segíjék rajtatok*”. *Példázatok és folklórszövegek hermenetikája*. Didakt Kft., Hajdúböszörmény 2018.
- Belatini Braun Olga: *Estefia, Éjjélfia, Hajnalfia. Csíkszentdomokosi népmesék*. Szerk. Benedek Katalin, bevezető tanulmány Hermann Zoltán. Magyar népköltészet tára XIV. Sorozatszerk. Magyar Zoltán. Balassi Könyvkiadó, Budapest 2013.
- Berze Nagy János: *Égigérő fa. Magyar mitológiai tanulmányok*. Fónix Könyvműhely, Debrecen 2004.
- Brouskou, Aegli: Enfants vendus, enfants promis. In: *L'Homme* 28, N° 105. (*La fabrication mythique des enfants*), (1988) 76–87.
- Charnay, Bochra – Charnay, Thierry: Le motif de «l'enfant exposé»: un cas type de la permanence des schémas mythiques par-delà les genres. (The motif of “The exposed child”: A Typical Case of the Permanence of Mythical Patterns across Genres). In: *Féeries (Le conte, les mythes antiques, la Bible)* N° 16 (2020), 1–16.
- Coloe, Mary L.: The Mother of Jesus: A Woman Possessed. In: Hunt, Steven A. D. – Tolmie, Francois – Zimmermann, Ruben (eds.): *Character Studies in the Fourth Gospel. Narrative Approaches to Seventy Figures in John*. W. B. Eerdmans Publishing Company, Michigan 2016, 202–214.
- Domokos Mariann: *Mese és filológia. Fejezetek a magyar népmeseszövegek gyűjtésének és kiadásának 19. századi történetéből*. Szerk. Szemerkenyi Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest 2015.
- Elek Oszkár: A jávorfa meséje. In: *Ethnographia* 25. (1914/1) 14–31.
- Fincicky Mihály (szerk.): *A vasorrú Indzsibaba. Kárpátukrajnai népmesék*. Válogatta és fordította Fincicky Mihály. Népek meséi L. Sorozatszerk. Karig Sára. Európa Könyvkiadó, Budapest 1970.
- Flahault, François: Identité et reconnaissance dans les contes. In: *Revue du MAUSS*, N° 23 (2004/1), 31–56.
- Garnier, François: L'iconographie de l'enfant au Moyen Âge. In: *Annales de démographie historique. (Enfant et Sociétés)* (1973), 135–136.
- Géczy Lajos: *Ungi népmesék és mondák*. Új magyar népköltési gyűjtemény XXIII. Szerk. Nagy Ilona. Akadémiai Kiadó, Budapest 1989.
- Geremek, Bronislaw: Le marginal. In: Le Goff, Jacques: *L'homme médiéval*. Éd. du Seuil, Paris 1989, 381–417.
- Girard, René: *Látám a sátánt, mint a villámlást lebullani az égből. A kereszténység kritikai apológiája*. Ford. Sujtó László. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 2013.
- Görög-Karády Veronika: A cigány mese és Babos István meséi világa. In: Szuhay Péter: *A három muzsikás cigány. Babos István meséi. Babócsai cigány mesék*. Európai Folklór Intézet – L'Harmattan, Budapest 2003, 27–54.
- Halbwachs, Maurice: *Az emlékezet társadalmi keretei*. Ford. Sujtó László. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 2018.

- Horváth-Bálint Petra: *Mindennapi élet Heves és Külső-Szolnok vármegyében (1750–1850). Bűntetők történeti néprajzi vizsgálata*. Doktori disszertáció. Budapest 2019.
- Kálmány Lajos: *Pingált szobák, Borbély Mihály meséi*. Sajtó alá rendezte Katona Imre. Fórum Kiadó, Újvidék 1976.
- Kelber, Werner: *The Oral and Written Gospel. The Hermeneutics of Speaking and Writing in the Synoptic Tradition, Mark, Paul and Q*. Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 1983.
- Kerényi Károly: *Halbatatlanság és Apollón-vallás. Ókortudományi tanulmányok 1918–1943*. Ford. Kövendi Dénes et al. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1984.
- Kierkegaard, Søren: *Félelem és reszketés*. Ford. Rác Péter. Göncöl Kiadó, Budapest 2004.
- Kosová-Kolecányi, Mária: *A barmatban fogant bajadon. Szlovák fantasztikus mesék*. Ford. Körtvélyessy Klára. Népek meséi LXXXII. Sorozatszerk. Karig Sára. Európa Könyvkiadó, Budapest 1988.
- Kovács Ágnes: *Szegény ember okos leánya. Román népmesék*. Ford. Bözödi György et al. Népek meséi IX. Sorozatszerk. Karig Sára. Európa Könyvkiadó, Budapest 1957.
- Lefaucheur, Nadine: Qui doit nourrir l'enfant de parents non mariés ou démariés? In: *Recherches et Prévisions* 47 (*La charge d'enfant*), (1997/1), 5–14.
- Leeuw, Gerardus van der: *A vallás fenomenológiája*. Ford. Bendl Júlia et al. Osiris tankönyvek. Osiris, Budapest 2001.
- Lieu, Judith M.: The Mother of the Son in the Fourth Gospel. In: *Journal of Biblical Literature*, 117 (1998/1) 61–77.
- Michaud, Jean-Paul: Le signe de Cana dans son contexte johannique (II). In: *Laval théologique et philosophique* 19 (1963/2), 257–283.
- Marchadour, Alain: *Les personnages dans l'évangile de Jean. Miroir pour une christologie narrative*. Éd. du Cerf, Paris 2004.
- Marguerat, Daniel: *Vie et destin de Jésus de Nazareth*. Éd. du Seuil, Paris 2019.
- Márkus Kinga: A madárrá változott fiú Az AaTh 720 néhány iráni meseváltozatáról. In: *Ethnographia* 95. (1984/1), 31–52.
- Nagy Géza: *Karcsai népmesék I–II*. Szerk. Kovács Ágnes. Új magyar népköltési gyűjtemény XXI. Sorozatszerk. Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest 1985.
- Nagy Olga: *Cifra János meséi*. Szerk. Nagy Ilona. Új magyar népköltési gyűjtemény XXIV. Sorozatszerk. Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest 1991.
- Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány mesék*. Népek meséi LXIX. Sorozatszerk. Karig Sára. Európa Könyvkiadó, Budapest 1978.
- Nagy Olga – Vöő Gabriella: *Havasok mesemondója. Jakab István meséi*. Új magyar népköltési gyűjtemény XXVI. Sorozatszerk. Ortutay Gyula. Szerk. Nagy Ilona. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002.
- Nolette, Joel – Hunt, Steven A.: The Brothers of Jesus: All in the Family? In: Hunt, Steven A. D. – Tolmie, Francois – Zimmermann, Ruben (eds.): *Character Studies in the*

- Fourth Gospel. Narrative Approaches to Seventy Figures in John.* W. B. Eerdmans Publishing Company, Michigan 2016, 238–245.
- Órigenész: *Kommentár az Énekek énekéhez.* Ford. Pesthy Mónika. A kútnál. Atlantisz, Budapest 1993.
- Orphelin. In: *Dictionnaire Biblique Westphal* <https://www.levangile.com/Dictionnaire-Biblique/Definition-Westphal-3878-Orphelin.htm> (2022. jan. 2.)
- Ortutay Gyula: *Fedics Mihály mesél.* Második, változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1978.
- Otis-Cour, Leah. Les «pauvres enfants exposés» à Montpellier aux XIVe et XVe siècles. In: *Annales du Midi. Revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale* 105, N° 203 (*Épidémies, pauvreté et assistance du Moyen Âge au XIXe siècle*), (1993) 309–327.
- Platiel, Suzanne: L'enfant, sujet et objet du conte (Sanan – Haute-Volta). In: *Journal des Africanistes* 51 (1981/1–2), 149–182.
- Purdi Mihály: *Világ Szépe és Világ Gyönyörűje. Magyarországi román népmesék.* Ford. Ignác Rózsa. [Gyűjtötte Hocópán Sándor.] Népek meséi LXXV. Sorozatszerk. Karig Sára. Európa Könyvkiadó, Budapest 1982.
- Rad, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája. Izráel prófétai hagyományainak teológiája. I–II.* Ford. Bendl Júlia et al. Osiris, Budapest 2001.
- Rappaport, Salomo: Le châtement des enfants pour les fautes des parents dans l'exégèse et l'idéologie rabbinique. In: *Revue des études juives* 94, N° 187 (1933), 29–49.
- Róheim Géza: *Psychanalyse et anthropologie. Culture – Personnalité – Inconscient.* Trad. de l'anglais par Marie Moscovici. Éd. Gallimard, Paris 1967.
- Sevrin, Jean-Marie: L'intrigue du quatrième évangile, ou la christologie mise en récit. In: *Revue théologique de Louvain* 37 (2006/4), 473–488.
- Tillich, Paul: *Rendszerezés teológiája.* Ford. Szabó István. Osiris Tankönyvek. Osiris, Budapest 2002.
- Tovey, Derek: An Anonymous Disciple. In: Hunt, Steven A. D. – Tolmie, Francois – Zimmermann, Ruben (eds.): *Character Studies in the Fourth Gospel. Narrative Approaches to Seventy Figures in John.* W. B. Eerdmans Publishing Company, Michigan 2016, 133–137.
- V. Kovács Sándor (szerk.): *Temesvári Pelbárt válogatott írásai.* Ford. Bellus Ibolya et al. Európa Könyvkiadó – Helikon, Budapest 1982.
- Visky S. Béla: *A filozófia keresztje. A megbocsátás problémája Vladimir Jankélévitch morálfilozófiájában.* Exit Kiadó, Kolozsvár 2016.
- Wolff, Hans Walter: *Az Ószövetség antropológiája.* Ford. Blázi György, Harmat Kiadó, Budapest 2003.
- Zaicz Gábor (főszerk.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete.* Tinta Könyvkiadó, Budapest 2006.

Zumstein, Jean: The Mater of Jesus and the Beloved Disciple. In: Hunt, Steven A. D. – Tolmie, Francois – Zimmermann, Ruben (eds.): *Character Studies in the Fourth Gospel. Narrative Approaches to Seventy Figures in John*. W. B. Eerdmans Publishing Company, Michigan 2016, 641–646.

* * *

In the folktales of the ethnicities of the Carpathian Basin, the phenomenon of stepchildhood (due to orphanhood, separation, removal from home, transfer or remarriage) occurs quite frequently. This phenomenon has been thoroughly mapped by mythologists and folklorists, by exegetes and prominent scholars of medieval and modern history from the perspective of different disciplines. However, the literary hermeneutic analysis of these narratives reveals the historical and socio-cultural background, the individual and local community experience from which the existence of a marginalized child, sometimes barely tolerated and sometimes totally deprived of rights in the family, can be interpreted. As a compensation for the unbearable foster-life, the storytellers aim to overwrite the bad experience by creating a good fortune through the intercession of a helping being, a “God-sent man”, assisting the hero.

Keywords: stepchildhood, non-equality, lack of love, marginalisation, helping being.